

ІСТОРІЯ

УДК 930.2:342.3(477) «1917/1918»

Тетяна Грицаєнко, Ярослав Попенко
(Мелітополь, Україна)

**ФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ПЕРІОДУ
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
(ЧЕРВЕНЬ 1917 – КВІТЕНЬ 1918 РР.): ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ**

Політичні зміни, що відбуваються в Україні після «Револуції гідності», диктують необхідність поглибленого вивчення державотворчої практики української нації. Револуційним подіям 1917 – 1918 рр. присвячено чимало праць. Водночас, процес створення і діяльності органів державного управління того часу вивчений недостатньо та потребує поглибленої уваги істориків.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, Центральна Рада, органи державної влади та управління.

Political changes that take place in Ukraine after the "Revolution of dignity" dictate the necessity for in-depth study of state-creative practice of the Ukrainian nation. The revolutionary events 1917 – 1918 are devoted a lot of papers. At the same time, the process of creation and activity of public administration of that time has been insufficiently studied and requires further attention of historians.

Key words: Ukrainian National Republic, the Central Council, bodies of state power and administration.

Період національно-визвольних змагань першої чверті ХХ ст., без сумніву, став переломним в українській історії новітнього періоду, оскільки після тривалого періоду бездержавності, зрештою, було реалізовано прагнення українців до створення суверенної держави. Створюючи атрибути та інституції державної влади, уряд Першої Української Народної Республіки (*далі – УНР*) головним принципом державотворчого процесу в цьому напрямку обрав формування життєздатного та демократичного політичного проводу. Саме від професійного вирішення цього надскладного питання не в останню чергу залежала доля України. Слід зазначити, що серед головних причин, які призвели до падіння Центральної Ради була слабкість її уряду. Саме надмірна партійна «політизація» лідерів першого національного уряду та відверте зловживання гаслами соціалістичного спрямування обумовили їх недостатню увагу до створення професійних органів державного управління.

Новітній період історії України, особливо після подій «Револуції гідності», до певної міри співзвучний з першою чвертю ХХ ст. Їх однозначно «зближує» те, що і в 1917 – 1918 рр., і нині перед Україною стоїть надскладне завдання створення власної європейської демократичної держави. Отже, актуальність дослідження процесу формування органів державної влади УНР періоду Центральної Ради обумовлена практичною необхідністю об'єктивного

аналізу та узагальнення історичного досвіду українського уряду щодо створення системи державних інституцій.

Слід зазначити, що історіографію процесу державотворення доби Першої УНР розпочали безпосередні учасники та очевидці тих подій. Безпосередньо члени Центральної Ради, урядів УНР, лідери та активні діячі громадських організацій та політичних партій зробили перші спроби наукового осмислення тих подій, в яких брали участь. Саме вони на сторінках своїх наукових праць та спогадів намагалися донести до нащадків власні спостереження та висновки. У своїх роботах М. Грушевський [8 – 9] та В. Винниченко [4] здійснили спробу «відтворили» процес створення держави, проілюстрували ставлення різних політичних партій до нього, проаналізували правничі основи, на які спиралась організація системи державної влади Першої УНР. Зрозуміло, що аналізуючи причини невдачі першого етапу українського державотворчого процесу новітнього періоду, автори в жодному разі не могли оминати специфіки створення органів влади, хоча і не ставили перед собою завдання докладно проаналізувати його. З їх робіт можна отримати фактологічний матеріал, дізнатися про роль окремих громадських та політичних діячів у виробленні та здійсненні урядової політики, їхнє особисте ставлення до проблем організації вертикалі влади в Першій УНР.

Зазначимо, що вже від початку дослідження питання у вітчизняній історіографії оформилися абсолютно полярні оцінки діяльності Центральної Ради в цьому напрямку. У подальшому це призвело до формування альтернативних концепцій в розумінні українських національно-визвольних змагань першої чверті ХХ ст. Особливо активно цей процес розвивався в середовищі української політичної еміграції [10; 18 – 19; 21].

В цьому контексті слід відзначити роботи Д. Дорошенка [12]. У своїх працях він висвітлив процес створення Генерального Секретаріату у період Центральної Ради, характер його взаємин з російським Тимчасовим урядом, показав відношення до української влади на місцевому рівні, дав власну оцінку діяльності уряду Першої УНР стосовно організації органів державного управління. Окремо слід роботу О. Юрченка, в якій автор з юридично-правової точки зору проаналізував процес формування органів державного управління. Саме він предметно визначив і правовий статус органів державної влади УНР, проаналізував юридичний зміст основних документів уряду та охарактеризував структуру тогочасних органів влади тощо [24]. З суто правових позицій проаналізував процес формування органів державної влади за доби уряду УНР і юрист А. Яковлів [25].

Таким чином, саме завдяки вищеперерахованим дослідникам був створений чималий науковий доробок з історії уряду Центральної Ради та її державних інститутів. Водночас, відсутність доступу до документальних джерел, які на той час перебували в архівах СРСР, не дала можливості вченим української діаспори всебічно висвітлити процес державотворення в цей період, і в тому числі питання формування системи влади в УНР.

Осторонь питань дослідження історії України періоду 1917 – 1918 рр. не залишилася і радянська історіографія. При цьому слід зазначити, що її представники в цілому розглядали проблематику українських національно-

визвольних змагань першої чверті ХХ ст. з точки зору обґрунтування цілкової закономірності перемоги радянської державної моделі, що і обумовило крайній суб'єктивізм в оцінці тогочасних подій. Відповідно і в центрі уваги радянських істориків перебували, в першу чергу, питання комуністичного будівництва. Водночас, варто відзначити, що впродовж 1920-х рр. ще допускався певний плюралізм думок в історичних дослідженнях. Увагу привертало, насамперед, протиборство рад робітничих та солдатських депутатів з органами державної влади уряду Центральної Ради. Акцентуючи увагу саме на більшовицькому будівництві, вчені в будь-якому випадку торкалися різних аспектів державотворення УНР. Однак, на початку 1930-х рр. були засуджені «прояви українського націоналістичного ухилу на історичному фронті» і в радянській історіографії остаточно затвердилася єдина централізована схема історії революції та громадянської війни, яка жорстко заперечувала будь-які національні чинники в подіях 1917 – 1918 рр. В подальшій радянській історичній науці всі проблеми, пов'язані з періодом Першої УНР, розглядалася виключно у контексті боротьби більшовиків за встановлення державної влади в Україні. Розгляд всіх подій у розрізі класової боротьби, зрештою, обумовив акцентування уваги на дослідженнях процесів становлення і розвитку виключно радянської форми державності. Крім того, дослідники, позбавлені практичної можливості працювати з документами доби українських національно-визвольних змагань, мали чітко дотримуватись комуністичної схеми висвітлення подій 1917 – 1918 рр. Разом з тим, в окремих роботах, особливо періоду «хрущовської відлиги», наявний значний фактологічний матеріал, який доцільно використовувати для вивчення теми створення органів державної влади періоду УНР [5–6].

Своєрідний поштовх до вивчення державотворчих процесів періоду Центральної Ради надала лібералізація суспільно-політичного життя в СРСР у другій половині 1980-х рр. та проголошення незалежності України. Вчені отримали можливість, спираючись на раніше закриті архівні документи та досвід, накопичений українською західною історіографією, досліджувати різні аспекти національно-визвольних змагань в Україні першої чверті ХХ ст. За останній час була надрукована значна кількість монографій, статей, матеріалів конференцій, які заповнюють прогалини у дослідженні цього періоду. У наукових статтях [3; 11,], брошурах, колективних та індивідуальних монографіях [7; 20] на підставі нових концептуальних підходів вчені аналізують події березня 1917 р. – квітня 1918 р., акцентуючи увагу на процесі державотворення. В контексті запропонованого питання вони аналізують процес створення органів державної влади УНР. Серед видань, слід виокремити, насамперед, праці В. Верстюка та В. Солдатенка, які відзначаються новими теоретико-методологічними засадами у вивченні періоду Першої УНР [3; 22]. На підставі широкого кола джерел вчені аналізують події уряду Центральної Ради з точки зору їх стратегічного змісту – боротьби за національну державність, еволюцію поглядів українських лідерів на проблему розбудови держави та її інституціональних органів. Серед широкого кола проблем в працях проаналізовані основні віхи історії українського уряду, процес його трансформації з громадської організації до

вищого органу виконавчої влади суверенної держави, проаналізовано основні документи, які визначали його правовий статус. Загальним питанням державного будівництва доби Центральної Ради присвячений окремих розділ дослідника О. Копиленка та М. Копиленко [13]. Із використанням архівних документів, вчнем вдалося проаналізувати правовий статус першого українського уряду, органів місцевої влади та управління, сформулювати положення щодо підготовки урядом реформ державного апарату впродовж березня-квітня 1918 р.

Подальший розвиток новітньої незалежної української держави сприяв поглибленню тематики досліджень державотворчих процесів доби Першої УНР. Історії формування Генерального Секретаріату, аналізу його персонального складу, боротьбі з Тимчасовим урядом за визначення правового статусу присвячена робота Д. Яневського [26]. Узагальнюючий характер має нарис діяльності уряду УНР, вміщений у виданні «Уряди України у ХХ ст.» [23]. Окремо слід виокремити публікації І. Лебедевої в яких авторка детально проаналізувала історію створення системи вертикалі влади органів управління УНР періоду Центральної Ради [14–17]. На особливу увагу заслуговує те, що дослідниця не лише дослідила специфіку створення центральних органів управління, а окремо проаналізувала етапи формування органів місцевої адміністрації [16].

Наступну групу становлять праці, присвячені вивченню окремих напрямків політики урядів ЦР та українських партій. В них також приділено певну увагу створенню та функціонуванню відповідних органів, які впроваджували цю політику. Так, Б. Андрусишин у своїй монографії висвітлив структуру Генерального Секретаріату, його діяльність щодо створення мережі місцевих органів управління [1]. Окрему групу публікацій становлять праці, присвячені лідерам тогочасного українського національно-визвольного руху. В них, зокрема, містяться відомості про діяльність окремих органів державної влади, вироблення напрямків до вирішення проблеми створення системи органів управління тощо. Значна кількість фактологічних матеріалів, які торкаються вищезазначеної теми, представлена у біографічному довіднику В. Верстюка та Т. Осташко [2] та в інших роботах науково-довідкового характеру, де подано біографії генеральних секретарів, народних міністрів, керівників відповідних департаментів доби Першої УНР.

Таким чином, можемо констатувати, що в цілому, історії формування системи органів державної влади Першої УНР присвячена значна кількість публікацій. З них найбільша кількість висвітлює історію створення центральних органів управління. Водночас, як політика уряду Центральної Ради в напрямку створення системи органів місцевої адміністрації, їх організаційне, фінансове та кадрове забезпечення досі залишається малодослідженою тематикою.

СПИСОК ДжЕРЕЛ ТА ЛіТЕРАТУРИ

1. Андрусишин Б. У пошуках соціальної рівноваги: Нарис історії робітничої політики українських урядів революції та визвольних змагань 1917 – 1920 рр. / Б. Андрусишин. – К.: 1995. – 191 с.

2. Верстюк В. Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник / В. Верстюк, Т. Осташко. – К., 1998. – 256 с.
3. Верстюк В. Роль і місце Центральної Ради в модерній історії України / В. Верстюк // Центральної Рада і український державотворчий процес: (До 80-річчя створення Центральної Ради). – 1997. – С. 8 – 19.
4. Винниченко В. Відродження нації. Заповіт борцям за визволення / Володимир Винниченко. – К.: КНИГА РОДУ, 2008. – 800 с.
5. Гамрецький Ю.М. Триумфальное шествие Советской власти на Украине / Гамрецкий Ю.М., Тимченко Ж.П., Щусь О.Й. – К., 1987. – 440 с.
6. Гамрецький Ю.М. Ради України в 1917 р. (липень-грудень 1917 р.) / Гамрецький Ю.М., Тимченко Ж.П., Щусь О.Й. – К., 1974. – 344 с.
7. Грабовський С. Нариси з історії українського державотворення / Грабовський С., Ставрянін С., Шкляр Л. – К.: Генеза, 1995. – 608 с.
8. Грушевський М. На порозі нової України. Гадки і мрії / М. Грушевський. – К., 1991. – 128 с.
9. Грушевський М. Новий період історії України за роки від 1914 до 1919 / М. Грушевський. – К.: Либідь, 1992. – 46 с.
10. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії / Т. Гунчак. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
11. Децинський Л. Розбудовуючи українську державу, мусимо засвоїти уроки Центральної Ради / Л. Децинський, В. Голубко // Розбудова держави. – 1993. – №7. – С. 21–29.
12. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр.: в 2-х т. / Д. Дорошенко. – К.: Темпора, 2002. – Т. 1: Доба Центральної Ради. – 2002. – 320 с.
13. Копиленко О.Л. Держава і право України. 1917 – 1920: Навчальний посібник / О.Л. Копиленко, М.Л. Копиленко. – К.: Либідь, 1997. – 208 с.
14. Лебедева І. Міжпартійна боротьба навколо проблеми створення та діяльності уряду УНР у березні – квітні 1918 р. / І. Лебедева // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. – 2001. – Вип. 3. – С. 523–539.
15. Лебедева І. Особливості формування структури уряду УНР доби Центральної Ради / І. Лебедева // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. – 2001. – Вип. 4. – С. 71 – 81.
16. Лебедева І. Політика уряду УНР доби Центральної Ради зі створення органів місцевої адміністрації / І. Лебедева // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. 2002. – Вип. 5. – С. 28 – 41.
17. Лебедева І. Формування Генерального Секретаріату Української Центральної Ради (червень-вересень 1917 р.) / І. Лебедева // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. – 1998. – Вип. 2. – С. 58 – 76.
18. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917 – 1921 / І. Мазепа. – К.: TEMPORA, 2003. – 607 с.
19. Мірчук П. Українська державність 1917 – 1920 / П. Мірчук. – Філадельфія, 1967. – 400 с.
20. Павленко Ю. Українська державність у 1917 – 1919 рр.: (Історико-генетичний аналіз) / Ю. Павленко, Ю. Храмов. – К.: Манускрипт, 1995. – 263 с.
21. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2 т. / Н. Полонська-

Василенко. – К.: Либідь, 1995. – Т. 2 : Від середини XVII століття до 1923 року. – 1995. – 608 с.

22. Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис: Монографія / В.Ф. Солдатенко. – К.: Либідь, 1999. – 976 с.

23. Уряди України у XX ст.: Науково-документальне видання / [А.К. Кінах, В.М. Литвин, Б.Є. Патон, В.А. Смолій та ін.]. – К., 2001. – 608 с.

24. Юрченко О. Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правовому аспекті / Юрченко О. – Мюнхен, 1971. – 402 с.

25. Яковлів А. Основи Конституції УНР / А. Яковлів // Розбудова держави. – 1992. – №5. – С. 21 – 26.

26. Яневський Д. Політичні системи України 1917 – 1920 років: спроби творення і причини поразки / Д. Яневський. – К.: Дух і літера, 2003. – 767 с.

УДК 673.5.391 (477)11

*Тетяна Грудевич, Олена Жам
(Переяслав-Хмельницький, Україна)*

ДОРОЖНІ ДЗВІНОЧКИ XIX – ПОЧ. XX СТ. У ЗІБРАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ»

У статті аналізується колекція дорожніх дзвоників XIX – поч. XX ст. Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Приділена увага походженню, функціям, класифікації дорожніх дзвоників.

Ключові слова: дзвоник, функції, музей, колекція, матеріал, виготовлення.

The article under consideration is about the «road bells» of the XIX – XX cent. in the collection of the National Historical and Ethnographic Park «Pereyaslav». There are an origin, function, classification of the road bells mentioned in the article.

Key words: a bell, the function, the museum, the collection, the material, the production.

Дорожні (поштові, ящицькі, піддужні) дзвіночки з кін. XVIII ст. і до поч. XX ст. були обов'язковим атрибутом поштового зв'язку в Російській імперії, до складу якої входила й територія України. Вони виконували низку утилітарних і художньо-емоційних функцій: звільняли дорогу для поштового екіпажу, який мав переважне право на проїзд (основна функція); застерігали від зіткнення зустрічних екіпажів; відлякували хижих звірів і нечисту силу; доповнювали спів ямщика в дорозі; задавали ритм руху коней; радували своєю мелодією та відганяли сумні думки; не давали ямщику засинати в дорозі. Дорожні дзвоники використовувалися головним чином у поштових і кур'єрських трійках державного відомства, приватним особам заборонялося їх використовувати.